

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال یازدهم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۳، شماره پیاپی ۲۷

ارزیابی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه منظر شهری (نمونه موردی: سبزه میدان قزوین)

رضا جعفری‌ها (استادیار معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، نویسنده مسئول)

r.jafariha@arc.ikiu.ac.ir

غزاله حیدری (کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران)

heydaari.ghaazaaleh@gmail.com

زهرا لک (دانشجوی کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران)

zahralak.za94@yahoo.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۲/۱۰/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۸

صص ۱۵۱-۱۳۳

چکیده

منظر شهرها تبلور کالبدی ویژگی‌های ملموس و ناملموس محیط است. درک و شناخت نظام پیچیده زیبایی‌شناسی ویژگی‌های محیط بر مبنای تعامل میان انسان و محیط پایه‌گذاری می‌شود. این موضوع در میدان‌های شهری به عنوان کانون تجمع عملکردی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به موقعیت قرارگیری سبزه‌میدان قزوین در محدوده تاریخی و فرهنگی شهر و دسترسی مناسب، بررسی و ارزیابی ویژگی‌های محیطی و زیبایی‌شناسی آن مورد توجه است. روش در این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است. در این راستا به منظور ارزیابی و تحلیل مؤلفه‌های تأثیرگذار در زیبایی‌شناسی منظر سبزه‌میدان شهر قزوین در این پژوهش، مجموعه‌ی ۲۵ مؤلفه‌ی شناسایی شده در هر دو بعد عینی و ذهنی با استفاده از روش دلفی، با مشارکت ۲۰ نفر از خبرگان بررسی و تأیید شده است. در ادامه وزن‌دهی مؤلفه‌ها با استفاده از روش انتروپی شانون انجام شده و با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره تاپسیس، مؤلفه‌ها رتبه‌بندی و ارزیابی شده‌اند. در نتیجه «سرزندگی»، «خاطرات جمعی»، «حس مکان»، «غناي حسی»، «حضورپذیری» و «اصالت و هویت» به ترتیب به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌ها شناسایی و رتبه‌بندی شده‌اند. مؤلفه‌های ذهنی از بالاترین درجه اهمیت برخوردار هستند. در دیدگاه زیبایی‌شناسانه منظر، مؤلفه‌های بعد عینی به عنوان عناصر تشکیل‌دهنده بستر منظر سبزه‌میدان شهر قزوین نیز حائز اهمیت هستند. بنابراین در فرآیند ادراک و ارزیابی منظر سبزه‌میدان، همواره دو بعد ذهنی و عینی به صورت مکمل یکدیگر وجود دارند.

کلید واژه‌ها: زیبایی‌شناسی منظر، سبزه میدان، قزوین، منظر، منظر میدان شهری.

۱. مقدمه

شهر محصول تعامل انسان و محیط در فضاهای بیرونی و عمومی است. تأثیر کلی و جامعی که ناظر به هنگام دیدار و حضور در فضا بدست می‌آورد. جلوه‌ای از واقعیت فضای زیست انسان که توسط استفاده کننده درک می‌شود. منظر را می‌توان به عنوان بخشی از سرمایه ذهنی و فکری (آنتروپ^۱، ۲۰۰۶، ص. ۱۸۹) و (منوری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۱)، تصویر ذهنی از شهر و طرح‌واره‌ای ارزش‌گذاری شده (وانگ و گو^۲، ۲۰۲۰، ص. ۱۰) در ذهن افراد تلقی کرد. معمولاً تصور ما از یک شهر بر پایه تصویری است که از سیما و منظر فضاهای عمومی در ذهن خود داریم (تورستین-گودوین و باتی^۳، ۲۰۱۲، ص. ۲۵۳). در فرآیند تعامل میان انسان و محیط، ابتدا ویژگی‌های ملموس محیط در معرض حواس پنجگانه قرار می‌گیرد و در نتیجه‌ی ادراک شهر «منظر عینی شهر» به وجود می‌آید. شناخت منظر عینی شهر بر اساس طرح‌واره‌های ذهنی، تجارب و خاطرات در ذهن فرد ساخته شده و به محیط معنا را الصاق می‌کند و «منظر ذهنی شهر» شکل می‌گیرد. واکنش‌های عاطفی پس از رخداد تعامل‌های ثانویه و ارزیابانه در محیط موجب خلق «منظر ذهنی-ارزیابانه» می‌شود (گلکار، ۱۳۸۷، ص. ۹۸-۹۷). در نتیجه ادراک بعنوان کنشی دارای نظام ذهنی است (ایروانی و خدائپناهی، ۱۳۷۱، ص. ۲۲). در این راستا منظر شهری یک مفهوم چندبعدی است، از یک طرف با مؤلفه‌های محسوس و ملموس که عمدتاً بصری هستند و از طرف دیگر با مؤلفه‌های ذهنی مثل مؤلفه‌های معنایی، تاریخی و خاطره‌ای تعریف می‌شود (آل‌هاشمی و منصور، ۱۳۹۶، ص. ۳۳).

توجه به فضاهای عمومی شهری به عنوان یک ضرورت اساسی در طراحی و برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی شهری تبدیل شده است (توپچی خسروشاهی و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۱۹۳). این فضاها در شهرها به عنوان کانونی برای حضور عموم مردم، همواره از اهمیت بالایی برخوردار است. میدان‌ها از اثرگذارترین فضاهای شهری هستند (پاکزاد، ۱۳۹۱، ص. ۸۵). یکی از عوامل تعیین کننده در شکل‌گیری منظر میدان‌ها، به کارگیری اقدامات زیبایی‌شناختی به عنوان سنگ محک در فرآیند طراحی است (جعفری‌ها^۴ و همکاران، ۲۰۲۲، ص. ۵). ادراک و ارزیابی زیبایی‌شناسی روندی بر مبنای تعامل بین شهروندان و محیط شهر است (امین‌زاده، ۱۳۹۴، ص. ۷۸). مطالعات در زمینه زیبایی‌شناسی شهری در نیمه دوم قرن بیستم میلادی رشد چشم‌گیری داشته است (جعفری‌ها، ۱۳۹۶، ص. ۶۸). زیبایی‌شناسی منظر به عنوان محصولی بین ویژگی‌های منظر و واکنش افراد به آن ویژگی‌ها تعریف می‌شود (کلی و اسمیت^۵، ۲۰۰۴، ص. ۶۶). ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر در فضاهای شهری و میدان‌ها از یک طرف به شناخت و بررسی اجزا ملموس محیط است (آل‌هاشمی و منصور، ۱۳۹۶، ص. ۳۹) و شامل پاسخ‌های مستقیمی می‌شود که حواس ما به فرم‌ها و ساختارها بدون هیچ‌گونه فعالیت ذهنی و یا با حداقل آن نشان می‌دهد (ناسار^۶، ۲۰۱۱، ص. ۱۶۳) که بصورت فعال،

1. Antrop
2. Wang & Gu
3. Thurstain-Goodwin and Batty
4. Jafariha
5. Clay & Smith
6. Nasar

عهده‌دار سامان‌دهی معلومات حسی و نیز معنی‌بخشی به آنهاست (بهزادپور، ۱۳۹۹، ص. ۷۵). از طرف دیگر عواملی مانند هویت که در حوزه امور ذهنی وابسته است (آل‌هاشمی و منصوری، ۱۳۹۶، ص. ۳۹) و در هنگام مواجهه فرد به دو صورت می‌تواند نوع کیفیت زیبایی‌شناختی را که مشاهده کرده؛ بیان کند (موسوی‌رکنی، ۱۳۹۴، ص. ۵۴). در واقع به برداشت مردم از زیبایی اشاره دارد، به این معنی که زیبایی‌شناسی منظر خروجی اصلی تعامل انسان و منظر است (گلیوتس^۱، ۲۰۱۱، ص. ۷). به عبارتی شرح موضوع ذات زیبایی و چگونگی درک ما از آن، به کمیت و کیفیت اشیایی که در محیط دیده می‌شود بستگی دارد که بر احساسات شناختی افرادی که آنها را زیبا و دلپذیر می‌دانند تأثیر می‌گذارد (مندر^۲ و همکاران، ۲۰۲۲، ص. ۲؛ کریمی، ۱۳۹۹، ص. ۳۶؛ آیوازیان، ۱۳۸۱، ص. ۲). اهمیت وجود پارادایم‌های عینیت‌گرا یا ذهنیت‌گرا در منظر باعث ایجاد یک تفاوت اساسی می‌شود، بعد عینی از نظر چشم‌اندازهای فیزیکی قابل اندازه‌گیری و ارزیابی است، اما بعد ذهنی باید بر اساس ارزیابی از ترجیحات چشم‌اندازی فیزیکی جامعه باشد (لوتیان^۳، ۱۹۹۹، ص. ۱۹۳). در واقع با تأکید و تمرکز بر تفکر، به این موضوع اشاره دارد که عینیت در اعماق جنبه‌ی ذهنی بشر جای دارد و در بعضی موارد نمی‌توان آنها را از هم جدا دانست (کریمی، ۱۳۸۹، ص. ۵۸). هدف ذهن‌گرا درک بهتر از پاسخ‌های انسانی به مناظر به عنوان ابزاری برای شناسایی عوامل کلیدی است که به کیفیت آن کمک می‌کند (لوتیان، ۱۹۹۹، ص. ۱۸۱). دیدگاه این بعد در زیبایی، متکی بر نظر شاهدان است و با آزمایش فرضیه‌ها و گرایش‌ها به تعیین کیفیت منظر بر مبنای ترجیحات انسان می‌پردازد. از دیدگاه لنگ؛ "ایجاد احساس آرامش، توجه به مقیاس انسانی، معنا بخشیدن به منظره و محرک‌هایی که در محیط وجود دارد، حفظ اصالت، سرزندگی محیط، خلق خاطرات از مؤلفه‌هایی است که در ابعاد ذهنی بر درک مفهوم زیبایی تأثیرگذار است" (لانگ، ۱۹۸۷). منظر تولنایی خلق احساسات جدید، اشاره به خاطرات گذشته و یادآوری آموخته‌های پیشین را دارد (فتاحی، بمانیان و صارمی، ۱۴۰۰، ص. ۴۹۶-۴۹۵). اثرات محیط ساخته‌شده بر ساکنان معمولاً به دلیل ارزش‌های حیاتی درک معماری اعم از ذهنی و حسی که در طبیعت بیولوژیکی تجسم یافته، مورد توجه قرار می‌گیرد (سخائی، گو و لوها، ۲۰۲۳، ص. ۲). خصوصیات و ویژگی‌هایی که بصورت ذاتی در سرشت یک فضا وجود دارند و به دیدگاه بینندگان وابسته نیستند، در حوزه بعد عینی قرار می‌گیرند (فتاحی، بمانیان و صارمی، ۱۴۰۰، ص. ۴۹۶). مقوله عینی بر تجربه تأکید بیشتری دارد، چراکه تجربه ترکیبی از واکنش‌های دیداری و آزمون و با دخل و تصرف فرد است (یوسفیان، ۱۳۹۷، ص. ۱۴۰). فعالیت همزمان حواس با یکدیگر موجب افزودن بخش‌های متنوع به درک یا فهم بصری می‌شود که می‌تواند موجب تضعیف و یا تقویت داده‌ها شود (نیجویس، ون-لامرن و هوون^۴، ۲۰۱۱، ص. ۲۲). در بعد عینی، زیبایی همان کیفیتی است که در ذات منظر وجود دارد که رویکرد خاصی دارد و خواهان کشف ویژگی‌های کالبدی منظر است. در ارتباط با رویکرد یا بعد عینی، مصادیق متعدد و گوناگونی بیان شده که تأثیر تنوع رنگ، جذابیت‌های فرم، بازی با سایه و

1. Golivets
2. Mundher
3. Lothian
4. Nijhuis, Van-Lammeren & Hoeven

نور، ایجاد هماهنگی و تناسب معقول از جمله مواردی است که می‌توان به آن اشاره کرد (لانگ، ۱۹۸۷). یعنی منظر شهر عینیت قابل ادراک و فضای مورد ادراک ما از واقعیت موجود شهر پیرامونمان است (شعبان‌جولا، زندیه، ۲۰۱۵، ۹۹).

به نظر می‌رسد برای رسیدن به نتیجه مطلوب، بهتر است از رویکردهای تک قطبی عینی و ذهنی در زیبایی‌شناسی منظر پرهیز شود و رویکرد دوقطبی مورد توجه قرار گیرد (جعفری‌ها، ۱۳۹۷، ص. ۲۷). با این توضیح به بررسی جداگانه مؤلفه‌ها در بعد ذهنی و عینی می‌پردازیم. شهود حسی و زیبایی‌شناسی، رعایت تعادل و تناسب، استفاده از هندسه‌ی متقارن، واضح و آشکار بودن، برقراری توازن، متضاد بودن و متنوع بودن را در راستای نظام‌مند بودن می‌داند و این در حالی است که شناخت زیبایی را امری ذاتی در وجود انسان می‌داند. (ریخته‌گران، ۱۳۸۴، ص. ۱۱). سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت همچنین وحدت و خوانایی از شاخصه‌های مهم در زیبایی کالبدی شهر بیان شده‌اند. وجه محسوس فضا، و عواملی مانند چشم‌انداز زیبا در کالبد یا ترکیب‌بندی، کیفیت رنگ و مصالح (وحدت، سجادزاده و کریمی‌مشاور، ۱۳۹۵، ص. ۲۲). وحدت فضایی (متهمی شدن به یک کلیت یگانه)، پیوستگی جداره (برای درک حدود فضا و ایجاد محصوریت)، زیبایی خط آسمان (ایجاد ریتم و نقاط عطف) و رنگ و مصالح (تأثیرات روانی رنگ‌ها)، انعطاف‌پذیری، خوانایی و تناسب بصری (قره‌بگلو، نژادابراهیمی و جاویدمه، ۱۳۹۵، ص. ۱۰۹) حقیقت، امنیت، خولنایی، سرزندگی، هویت، وحدت (صلاحی و مضطرزاده، ۲۰۲۳، ص. ۶۲). نقوش و اشکال، تناسب، ریتم، مقیاس و پیچیدگی، رنگ و ... که به ساختار هندسی فضا مرتبط است (لانگ^۱، ۱۹۸۷) و متغیرهایی مانند انسجام، پیچیدگی، اغتشاش، مقیاس بصری، تصویرپذیری یا طبیعی بودن با کیفیت زیبایی‌شناختی همپوشانی دارند که می‌تواند برای شناسایی ترجیحات زیبایی‌شناختی کاربران برای تنظیمات فضای باز مورد استفاده قرار گیرد (لیو و ۲۰۱۹، ص. ۲). همچنین هویت، ساختار، شفافیت، خوانایی و سازگاری معیارها و شاخص‌هایی برای سنجش زیبایی‌شناسی هستند. منظر شهری صرفاً خاطرات و یا صرفاً کالبدی نیست، در واقع پدیده‌ی است عینی-ذهنی که از براینده این دو حاصل می‌شود (آتشین‌بار^۲، ۲۰۰۹، ص. ۵۲). اگرچه تجربه زیبایی‌شناختی با درک چندحسی هدایت می‌شود، اما حس غالب به طور کلی حس بینایی در فضاهای معماری است (ایپک^۳، ۲۰۲۲، ص. ۹-۱۰). ریتم یکی از ضروری‌ترین ابزارهای هماهنگی در معماری است زیرا توزیع منظم فرم‌ها و فضاها را تضمین می‌کند (عبدالحسین، عبدالحسین عباس و حمید حداد^۴، ۲۰۲۳، ص. ۱۸-۱۹). ترجیحات ساکنان در رابطه با ساختار چشم‌انداز پوشش گیاهی به طور مستقیم بر استفاده آنها از فضای سبز تأثیر می‌گذارد (مائو^۵ و همکاران، ۲۰۲۳، ص. ۲۲-۲۳). رلف معتقد است "برای ساختن هویت یک محیط به فعالیت، معنا و

1. Lang
2. Atashinbar
3. Ipek
4. Abdulhussain, Abdulhussain & Hameed Haddad
5. Mao

بستر فیزیکی نیازمندیم" در واقع با وجود حس مکان پیوند و ارتباط میان فرد و محیط برقرار می‌شود (رالف، ۱۹۷۶). نظریه‌پردازان معماری، پیچیدگی و نظم را به عنوان عاملی تعیین‌کننده در ارزیابی کیفیت معماری ذکر می‌کنند و تعادل در عناصر معماری می‌تواند عملکرد شناختی را بالا ببرد (سکاهی، گو و لوها، ۲۰۲۳، ص. ۳).

مسأله‌ی اصلی در پژوهش پیش رو، ارزیابی و بررسی بعد زیبایی‌شناسانه‌ی منظر شهر می‌باشد؛ که در خصوص اجزا و متغیرهای مربوط به این مقوله پژوهش‌های محدودی وجود داشته است. اما بیان جامع و ترکیب‌شده‌ای از ارزیابی و همچنین زیبایی‌شناسی منظر بر اساس مؤلفه‌های موجود در هر دو جنبه‌ی عینی و ذهنی، دغدغه‌ی اساسی نگارندگان در این پژوهش است. اهمیت پرداختن به موضوع ارزیابی زیبایی‌شناسانه‌ی منظر در سبزه‌میدان قزوین از دو جهت قابل بیان است. اول اینکه این میدان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین میدان شهری با سابقه‌ی چندصد ساله در قزوین است که ارتباط آن با مجموعه‌ی حکومتی دوره شاه طهماسب صفوی در گذشته و ارتباط آن با مراکز تجاری، فرهنگی، مذهبی و اقتصادی شهر، آن را بعنوان یکی از گره‌های اصلی شهر قزوین بدل کرده است. دوم اینکه وجود پژوهش‌هایی با رویکرد ارزیابی زیبایی‌شناسانه‌ی مناظر شهری، کمک شایانی در حوزه‌ی طراحی و بهسازی مناظر شهری خواهد کرد که این مقوله تاکنون مهجور مانده است.

با توجه به این موضوع که زیبایی منظر شهری دارای ابعاد مختلف و معیارهای متعددی می‌باشد که عقاید و دیدگاه‌های متفاوتی را نیز پوشش می‌دهد، در مطالعات انجام شده در حوزه زیبایی منظر فضاهای عمومی و میدان‌های شهری و روش‌های ارزیابی آن، پژوهش‌های متفاوت و متنوعی صورت گرفته است؛ در این راستا حقی و همکاران در سال ۱۳۹۶ در پژوهش «ارزیابی کیفیت منظر فضاهای عمومی شهری (مطالعه موردی: میدان امام شهر همدان)» اینطور نتیجه‌گیری کردند که، منظر شهری در مقیاسی فراتر از تک‌بنا تعریف می‌شود و یک مشخصه مهم در ارزیابی کیفیت محیط تلقی می‌شود که سایر مؤلفه‌های کیفیت محیط را نیز تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (حقی، کریمی‌مشاور و زلفی‌گل، ۱۳۹۶، ص. ۵۳۷). آقابزرگ و متدین در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل کالبدی میدان‌های تاریخی ایران» در سال ۱۳۹۳، ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه‌ی میدان‌های شهری ایرانی در یک نظام لایه‌ای هماهنگ با یکدیگر و متشکل از نظام عناصر (شامل نظام‌های عناصر معماری، عناصر طبیعی، عناصر مصنوع ثابت و موقت) و نظام ترکیب (شامل نظام ترکیب عناصر، نظام هندسی، نظام فضایی، نظام رنگ و نور) تعریف می‌کند (آقابزرگ و متدین، ۱۳۹۳، ص. ۲۰). در پژوهش «فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناختی ایرانی-اسلامی (نمونه موردی: میدان وحدت اسلامی تهران)» نقی‌زاده، و همکاران در سال ۱۳۹۲، ارزش‌های جامعه، فرهنگ و نیازهای مردم به عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های فضای شهری مطلوب و زیبا معرفی می‌کند (نقی‌زاده، نقه‌الاسلامی و بشیری، ۱۳۹۲، ص. ۴۸). در پژوهشی دیگر مهذب‌طالب و همکاران تحت عنوان «نگرش‌ها در زیبایی‌شناسی منظر شهری» در سال ۲۹۷ اینطور نتیجه‌گیری کردند که ابعاد مختلف و متنوع از جمله کالبدی، عملکردی، ادراکی، معنایی

1. Ralph

2. Sakhaei, Gu & Looha

و... در ارزیابی زیبایی منظر شهری تأثیر دارد. با توجه به نظرات مشارکت‌کنندگان تمرکز روی یک‌وجه صرفاً ذهنی و یا عینی وجود ندارد بلکه در نظرشان ترکیبی از معیارهای متنوع عینی و ذهنی وجود دارد. بنابراین در ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر نگاهی چندبعدی و توجه همزمان باید وجوه مختلف ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر شهری وجود داشته‌باشد (مهدب‌طالب، کریمی‌مشارو و سجادزاده، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۳-۱۰۲). کریمی‌مشاور در پژوهش «رویکردها و روش‌ها در زیبایی‌شناسی شهری» در سال ۱۳۹۲ زیبایی‌شناسی در دو بعد عینی و ذهنی تعریف می‌شود (کریمی‌مشاور، ۱۳۹۲، ص. ۵۳). براساس پژوهش‌های انجام شده در این خصوص، بررسی موضوع منظر شهری در یک مفهوم دو بعدی تعریف می‌شود که از یک سو به مؤلفه‌های محسوس (عمدتاً بصری) سازنده فضا می‌پردازد و از سوی دیگر شامل مؤلفه‌های ذهنی می‌باشد (قره‌بگلو، نژادابراهیمی و جاویدمه، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۵). اسکریوانوا و کالیودا در پژوهش «درک و ارزیابی ارزش‌های زیبایی‌شناختی منظر در جمهوری چک-بررسی ادبیات» سال ۱۳۸۹ دو رویکرد برای ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر تعریف کرده‌است. ارزش زیبایی‌شناختی را می‌توان بر اساس ویژگی‌های عینی چشم‌انداز یا بر اساس نظرات ذهنی ناظران قضاوت کرد. ابزار ایده‌آل برای ارزیابی کیفیت زیبایی‌شناختی چشم‌انداز می‌تواند ترکیبی از ارزیابی مبتنی بر متخصص بر ادراک باشد (اسکریوانوا و کالیودا، ۲۰۱۰، ص. ۲۱۹). حقیریان و همکاران در پژوهش «اولویت بصری میدان‌های شهری از منظر کاربران (نمونه موردی: میدان‌های شهر همدان)» در سال ۱۳۹۵، اینطور نتیجه‌گیری می‌کند که در جهت هرچه بیشتر ادراک زیبایی‌شناسی در میدان‌ها دو بعد عینی و ذهنی صدق می‌کند (حقیریان، سجادزاده و کریمی‌مشاور، ۱۳۹۵، ص. ۳۹).

۲. روش‌شناسی

۲.۱. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و براساس رویکرد آمیخته از روش‌های کیفی و کمی است. از لحاظ نتیجه در فاز کیفی جزء تحقیقات توصیفی و در فاز کمی جزء تحقیقات تحلیلی است. در این راستا به منظور شناسایی و طبقه‌بندی مهم‌ترین و تأثیرگذارترین مؤلفه‌های موثر بر زیباشناسی منظر میدان شهری به مطالعات به شیوه‌ی مرور سیستماتیک از اسناد کتابخانه‌ای و روش پیمایشی انجام شده است. جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش با استفاده از تکنیک دلفی به وسیله‌ی پرسشنامه انجام شده است. انتخاب اعضاء و تشکیل پانل خبرگان یک بخش مهم در تکنیک دلفی می‌باشد. پانل دلفی در این پژوهش، به روش نمونه‌گیری هدفمند، از اساتید دانشگاهی و گروه متخصصان فعال در حوزه منظر و برنامه‌ریزی شهری ساکن در شهر قزوین تشکیل شده‌است که در نهایت ۲۰ نفر از اعضاء در پژوهش مشارکت داشته‌اند. بنابراین در گام اول پس از ارسال لیست مؤلفه‌ها برای خبرگان، موافقت جمعی آن‌ها درباره لیست دریافت شد و بدین ترتیب روایی تحقیق مورد تأیید قرار گرفته‌است.

جدول ۱. مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی منظر

مؤلفه و منابع	شمارنده	بعد
میلمان (کفسازی، نورپردازی، آذین بندی، تمیزی و نگهداری و...)	A1	بصری
تناسبات بصری و هندسه	A2	
فرم و کالبد	A3	
انسجام و پیوستگی	A4	
خط آسمان / خط زمین	A5	
تنوع (رنگ و مصالح و بافت و اختلاف سطح و...)	A6	
تقارن و تعادل	A7	
نظم	A8	
وحدت	A9	
محصوریت و گشایش مناسب (دسترسی و...)	A10	
ایمنی	A11	
عناصر شاخص / نماد / نشانه	A12	
عناصر طبیعی (پوشش گیاهی، آب)	A13	
تداوم و سلسله	A14	
دید و چشم انداز	A15	
واکنش‌های احساسی و آرامش	A16	حسی
حضورپذیری (کنش‌های اجتماعی)	A17	
خاطرات جمعی (یادآوری تجارب)	A18	
خوانایی	A19	
حس مکان	A20	
غناى حسی (صدا و آوازه‌ها، بوها و رایحه‌ها و...)	A21	
توالی، ریتم و تباین	A22	
امنیت	A23	
سرزندگی	A24	
اصالت و هویت	A25	

مأخذ: (آتشی‌نبار، ۲۰۰۹؛ ایبک، ۲۰۲۲؛ آقابزرگ و متدین، ۱۳۹۳؛ بتلی، ۱۹۸۵؛ تیبالدز، ۱۹۹۰؛ رالف، ۱۹۷۶؛ ریخته‌گران، ۱۳۸۴؛ سخایی، جی‌یو و عزیزمحمدا، ۲۰۲۳؛ صلاحی و مرتضی‌زاده، ۲۰۲۳؛ عبدالحسین، عبدالحسین و حامید، ۲۰۲۳؛ قره‌بگلو، نژادابراهیمی و جاویدمه، ۱۳۹۵؛ لنگ، ۱۹۸۷؛ لیو و اسکروث، ۲۰۱۹؛ مهدب‌طالب، کریمی‌مشاور و سجادزاده، ۱۳۹۷؛ وحدت، سجادزاده و کریمی‌مشاور، ۱۳۹۵).

در گام بعدی به منظور ارزیابی و تجزیه و تحلیل مؤلفه‌ها، از تکنیک رتبه‌بندی تاپسیس استفاده شده است. این تکنیک یکی از روش‌های مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره است که در آن براساس نسبت فاصله با گزینه‌ی ایده‌آل و ضد ایده‌آل به رتبه‌بندی مؤلفه‌ها می‌پردازد. بدین‌منظور در روش تاپسیس نیاز به محاسبه وزن هر مؤلفه وجود دارد. بنابراین در این پژوهش وزن دهی مؤلفه‌ها که در جدول شماره ۱ آورده شده، با استفاده از روش انتروپی شانون انجام شده است.

در مرحله اول ماتریس تصمیم «M»، از معیار «A» در سطر و گزینه «C» در ستون تشکیل شده است. بنابراین مؤلفه‌های معرفی شده در «جدول ۱» به عنوان معیار در سطر ماتریس تصمیم و «کیفیت مؤلفه» و «تأثیرگذاری مؤلفه» به ترتیب «C1» و «C2» به عنوان گزینه در ستون جاگذاری شده است. هر درایه‌ی ماتریس «M» با « m_{ij} » تعریف می‌شود. در ادامه باید ماتریس «M» نرمالسازی شود. ماتریس تصمیم نرمال شده با «N» و هر درایه‌ی آن « n_{ij} » تعریف می‌شود. در تکنیک انتروپی نرمالسازی به روش خطی انجام شده و پس از طی مراحل مختلف در نهایت اوزان نهایی براساس الگوریتم ذیل محاسبه می‌شود.

$$n_{ij} = \frac{m_{ij}}{\sum m_{ij}} \quad 1-1$$

$$k = \frac{1}{\ln(a)} \quad 2-1$$

$$E = -k \sum [n_{ij} \ln(n_{ij})] \quad 3-1$$

$$D_j = 1 - E_j \quad 4-1$$

$$W_j = \frac{D_j}{\sum D_j} \quad 5-1$$

در گام بعدی این مطالعه، از تکنیک تاپسیس برای اولویت‌بندی و انتخاب مهم‌ترین مؤلفه‌ها استفاده شده است. در تعریف این روش مفهوم «حل ایده‌آل» یا «شبه‌ت به حل ایده‌آل» مطرح شده است. مفهوم ایده‌آل در این روش به این معنی است که از هر جهت به‌عنوان بهترین گزینه تعریف شده است. به عبارتی در واقعیت بهترین گزینه وجود ندارد ولی در این روش سعی می‌شود تا بهترین و ایده‌آل‌ترین گزینه براساس الگوریتم ارائه شده در ذیل، تعیین شود.

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_1^m a_{ij}^2}} \quad 6-1$$

$$V = N \times W_{n \times n} \quad 7-1$$

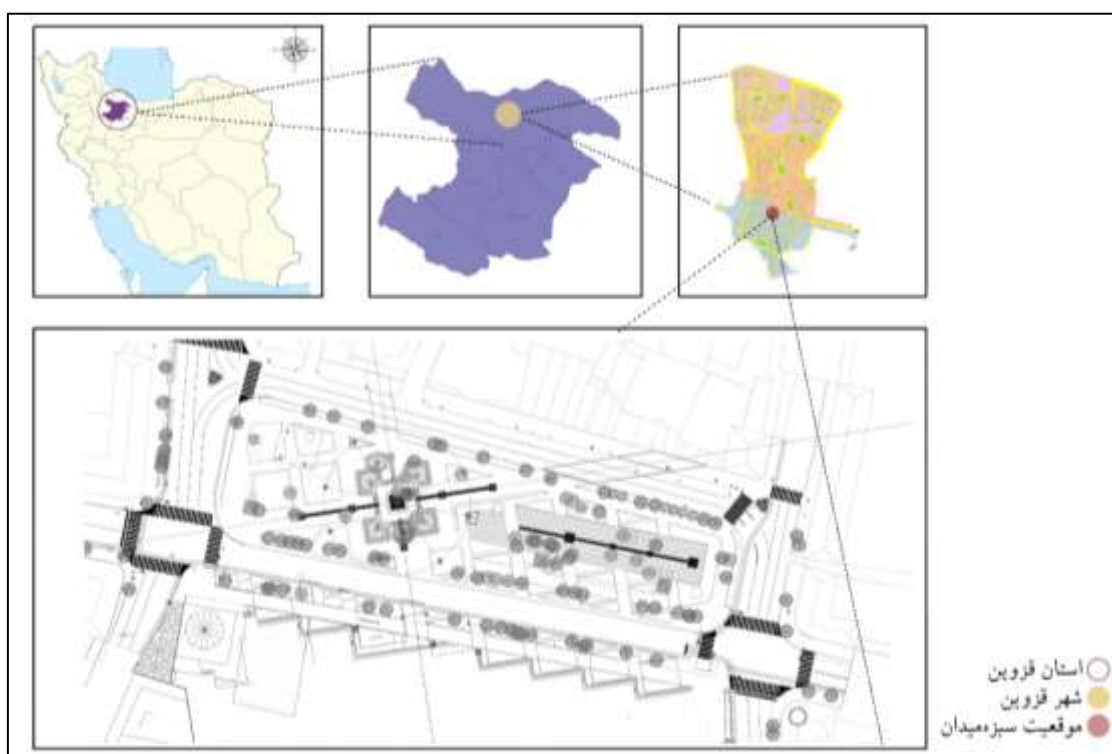
$$V^+ = MAX(C_{ij}) \quad 8-1$$

$$V^- = MIN(C_{ij})$$

$$cl_i^* = \frac{di^-}{(di^- + di^+)} \quad 9-1$$

۲.۲. معرفی محدوده مورد مطالعه

سبزه میدان بعنوان یک گره ترافیکی در شهر قزوین با طول جغرافیایی ۵۰ درجه و ۰ دقیقه و ۱۵ ثانیه و عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۱۶ دقیقه و ۱۰ ثانیه، با ارتفاع ۱۳۰۱ متر از سطح دریا در جنوب این شهر واقع شده است. در «تصویر ۱» نقشه‌ی محدوده‌ی سبزه میدان آورده شده که با توجه به موقعیت قرارگیری این میدان در شمال مجموعه تاریخی فرهنگی باغ سعادت و محور پیاده‌راه سبزه میدان و همچنین دسترسی مناسب از سایر نقاط شهر قزوین، از پتانسیل بالایی در جهت ایفای نقش هویتی و معنایی در مقیاس شهر و حتی سطح‌های بالاتر نیز برخوردار است. ارتباط و نزدیکی سبزه میدان قزوین با مهم‌ترین مراکز تجاری و اقتصادی (شامل بازار سستی و جدید)، فرهنگی و مذهبی (پیغمبریه، حوزه‌های علمیه، موزه‌ی چهل ستون و ...)، تاریخی (پیوستگی به مجموعه‌ی دولت‌خانه‌ی صفوی و کاخ چهل ستون «کلاه‌فرنگی»)، همچنین گره اصلی و ارتباط دهنده‌ی شریان‌های شمالی-جنوبی و شرقی-غربی شهر که بار ترافیکی سنگینی را پیرامون خود دارد؛ آن را بعنوان یکی از گره‌های اصلی شهر قزوین بدل کرده است.

شکل ۱. موقعیت سبزه میدان در شهر قزوین

۳. یافته‌ها

سبزه میدان در شهر قزوین به عنوان یک فضای شهری نقش یک گره مهم را در ساختار استخوان‌بندی شهر ایفا می‌کند. در واقع یک عنصر ترافیکی است که در اختیار سواره قرار گرفته است. با محدود شدن ترافیک سواره و

تاسیس پیاده راه «آزادی» در ضلع جنوبی میدان در سال‌های اخیر، مفهوم و عملکرد این میدان دچار تغییرات شد و از یک میدان صرفاً ترافیکی به یک میدان با عملکرد پیاده تبدیل شده است. در این راستا اولویت‌های جدیدی در ارزیابی و شناخت منظر و مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی آن به وجود می‌آید. بنابراین در تعریف مجدد میدان به عنوان یک فضای شهری زیبا، مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی و عوامل مطلوبیت آن حائز توجه است.

در مرحله اول پژوهش، پس از تشریح چارچوب مفهومی پژوهش و لیست مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی شناسایی شده از مبانی نظری برای مشارکت‌کنندگان، از خبرگان در پانل دلفی خواسته شده تا میزان موافقت خود با طرح کلی پژوهش را در طیف پنج مرحله ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) اعلام کنند. پس از جمع‌آوری نتایج، پاسخ‌ها کدگذاری شدند. به اینصورت که "خیلی زیاد" معادل عدد ۵، "زیاد معادل عدد ۴"، "متوسط" معادل عدد ۳، "کم" معادل عدد ۲ و "خیلی کم" معادل عدد ۱، در نظر گرفته شد. در نتیجه میانگین پاسخ‌ها، عدد ۴ حاصل شده است. بنابراین می‌توان اینطور نتیجه‌گیری کرد که اجماع نظر بر روی طرح کلی پژوهش وجود دارد. از این رو مؤلفه‌های دسته‌بندی شده در «جدول ۱» مورد بررسی پانل دلفی قرار گرفته و تأیید شده است.

در فرآیند حل مسئله به روش تاپسیس، تعیین اوزان شاخص‌ها یک گام بسیار موثر است. در نتیجه براساس اوزان نهایی شاخص‌ها، می‌توان مؤلفه‌ها را اولویت‌بندی کرد. در این بخش از پژوهش از تکنیک آنتروپی شانون برای محاسبه وزن شاخص‌ها استفاده شده است. در اولین مرحله از روش آنتروپی ماتریس تصمیم‌گیری (M) تشکیل می‌شود. پس از تشکیل ماتریس تصمیم در گام بعدی ماتریس (M) باید نرمالسازی شود. در این راستا با استفاده از فرمول شماره ۱-۱ ماتریس (M) نرمال‌سازی شده و نتایج آن در «جدول ۲» ارائه شده است. در گام بعدی با استفاده از فرمول‌های ۱-۲ و ۱-۳ آنتروپی شانون محاسبه می‌شود و در ادامه بر اساس محاسبات انجام شده، وزن نهایی هر یک از مؤلفه‌ها مورد مطالعه محاسبه شده است.

جدول ۲. وزن‌دهی به روش آنتروپی شانون

ماتریس نرمال شده-N		ماتریس تصمیم-M		مؤلفه‌ها		رتبه‌بندی
C2	C1	C2	C1			
۰/۰۳۰۰	۰/۰۳۳۹	۵/۱	۵/۷۵	میلان	A1	
۰/۰۳۱۸	۰/۰۳۴۵	۵/۴	۵/۸۵	تناسبات بصری و هندسه	A2	
۰/۰۲۸۹	۰/۰۳۵۶	۴/۹	۶/۰۵	فرم و کالبد	A3	
۰/۰۲۷۷	۰/۰۳۱۲	۴/۷	۵/۳	انسجام و پیوستگی	A4	
۰/۰۳۳۰	۰/۰۳۶۲	۵/۶	۶/۱۵	خط آسمان/خط زمین	A5	
۰/۰۲۷۱	۰/۰۳۳۶	۴/۶	۵/۷	تنوع	A6	
۰/۰۳۲۴	۰/۰۳۵۹	۵/۵	۶/۱	تقارن و تعادل	A7	
۰/۰۲۶۵	۰/۰۳۳۳	۴/۵	۵/۶۵	نظم	A8	
۰/۰۲۸۹	۰/۰۳۱۵	۴/۹	۵/۳۵	وحدت	A9	
۰/۰۳۰۶	۰/۰۳۸۳	۵/۲	۶/۵	محصوریت و گشایش مناسب	A10	

ماتریس نرمال شده-N		ماتریس تصمیم-M		مؤلفه‌ها	
C2	C1	C2	C1		
۰/۰۳۰۰	۰/۰۳۹۲	۵/۱	۶/۶۵	ایمنی	A11
۰/۰۲۸۳	۰/۰۳۵۶	۴/۸	۶/۰۵	عناصر شاخص/نماد/نشانه	A12
۰/۰۳۴۲	۰/۰۴۳۳	۵/۸	۷/۳۵	عناطر طبیعی	A13
۰/۰۲۷۱	۰/۰۳۷۴	۴/۶	۶/۳۵	تداوم و سلسله	A14
۰/۰۳۰۶	۰/۰۳۸۶	۵/۲	۶/۵۵	دید و چشم‌انداز	A15
۰/۰۳۱۸	۰/۰۴۰۴	۵/۴	۶/۸۵	واکنش‌های احساسی و آرامش	A16
۰/۰۳۵۳	۰/۰۴۶۵	۶	۷/۹	حضورپذیری	A17
۰/۰۳۴۸	۰/۰۴۸۶	۵/۹	۸/۲۵	خاطرات جمعی	A18
۰/۰۳۱۸	۰/۰۴۵۴	۵/۴	۷/۷	خوانایی	A19
۰/۰۳۴۸	۰/۰۴۸۶	۵/۹	۸/۲۵	حس مکان	A20
۰/۰۳۲۴	۰/۰۴۸۶	۵/۵	۸/۲۵	غناى حسی	A21
۰/۰۳۰۶	۰/۰۴۱۲	۵/۲	۷	توالی، ریتم و تباين	A22
۰/۰۳۰۰	۰/۰۴۳۶	۵/۱	۷/۴	امنیت	A23
۰/۰۳۲۴	۰/۰۵۲۷	۵/۵	۸/۹۵	سرزندگی	A24
۰/۰۳۱۲	۰/۰۴۶۲	۵/۳	۷/۸۵	اصالت و هویت	A25

با توجه به اوزان بدست آمده از این مرحله، معیارهایی که دارای وزن بیشتر هستند نسبت به معیارهای دیگر از اهمیت بیشتری برخوردارند و تأثیر آن در انتخاب گزینه بهینه در مراحل بعدی بیشتر است. در «جدول ۳» اوزان نهایی براساس تکنیک آنتروپی شانون آورده شده است.

جدول ۳. اوزان نهایی

C2	C1	W
۰/۹۷۹۶	۰/۰۲۰۴	

این مرحله از پژوهش براساس ماتریس تصمیم «M» که در قبل تشکیل شده است، شروع می‌شود. در ادامه به روش نورم و با استفاده از فرمول ۱-۶ بی‌مقیاس‌سازی ماتریس انجام شده و ماتریس بی‌مقیاس شده «N» تشکیل شده است. در مرحله بعد ماتریس بی‌مقیاس شده موزون «V» محاسبه می‌شود. بنابراین براساس اوزان نهایی بدست آمده از روش آنتروپی که در «جدول ۴»، ماتریس مربعی « $W_{n \times n}$ » تشکیل شده است، با استفاده از فرمول ۱-۷ ماتریس بی‌مقیاس شده موزون ساخته شده است.

جدول ۴. ماتریس‌های تکنیک TOPSIS

ماتریس بی‌مقیاس موزون- V		ماتریس بی‌مقیاس شده-N		ماتریس تصمیم-M		مؤلفه‌ها	
C2	C1	C2	C1	C2	C1		
۰/۰۲۰۲	۰/۹۴۳۴	۰/۹۸۸۹	۰/۹۶۳۰	۵/۱	۵/۷۵	مبلمان	A1
۰/۰۲۲۶	۰/۹۷۶۵	۱/۱۰۸۶	۰/۹۹۶۸	۵/۴	۵/۸۵	تناسبات بصری و هندسه	A2
۰/۰۱۸۶	۱/۰۴۴۴	۰/۹۱۲۸	۱/۰۶۶۱	۴/۹	۶/۰۵	فرم و کالبد	A3
۰/۰۱۷۱	۰/۸۰۱۵	۰/۸۳۹۹	۰/۸۱۸۲	۴/۷	۵/۳	انسجام و پیوستگی	A4
۰/۰۲۴۳	۱/۰۷۹۲	۱/۱۹۲۳	۱/۱۰۱۷	۵/۶	۶/۱۵	خط آسمان/خط زمین	A5
۰/۰۱۶۴	۰/۹۲۷۰	۰/۸۰۴۵	۰/۹۴۶۴	۴/۶	۵/۷	تنوع	A6
۰/۰۲۳۵	۱/۰۶۱۷	۱/۱۵۰۱	۱/۰۸۳۸	۵/۵	۶/۱	تقارن و تعادل	A7
۰/۰۱۵۷	۰/۹۱۰۹	۰/۷۶۹۹	۰/۹۲۹۸	۴/۵	۵/۶۵	نظم	A8
۰/۰۱۸۶	۰/۸۱۶۷	۰/۹۱۲۸	۰/۸۳۳۷	۴/۹	۵/۳۵	وحدت	A9
۰/۰۲۱۰	۱/۲۰۵۵	۱/۰۲۸۰	۱/۲۳۰۶	۵/۲	۶/۵	محسوریت و گشایش مناسب	A10
۰/۰۲۰۲	۱/۲۶۱۸	۰/۹۸۸۹	۱/۲۸۸۱	۵/۱	۶/۶۵	ایمنی	A11
۰/۰۱۷۹	۱/۰۴۴۴	۰/۸۷۶۰	۰/۰۶۶۱	۴/۸	۶/۰۵	عناصر شاخص/نماد/نشانه	A12
۱/۰۲۶۱	۰/۵۴۱۴	۱/۲۷۹۰	۱/۵۷۳۵	۵/۸	۷/۳۵	عناصر طبیعی	A13
۰/۰۱۶۴	۱/۱۵۰۵	۰/۸۰۴۵	۱/۱۷۴۵	۴/۶	۶/۳۵	تداوم و سلسله	A14
۰/۰۲۱۰	۰/۲۲۴۲	۱/۰۲۸۰	۱/۲۴۹۶	۵/۲	۶/۵۵	دید و چشم‌انداز	A15
۰/۰۲۲۶	۱/۳۳۸۹	۱/۱۰۸۶	۱/۳۶۶۷	۵/۴	۶/۸۵	واکنش‌های احساسی	A16
۰/۰۲۷۹	۱/۷۸۰۸	۱/۳۶۸۷	۱/۸۱۷۹	۶	۷/۹	حضورپذیری	A17
۰/۰۲۷۰	۱/۱۹۲۱	۱/۳۲۳۵	۱/۹۸۲۵	۵/۹	۸/۲۵	خاطرات جمعی	A18
۰/۰۲۲۶	۱/۶۹۱۷	۱/۱۰۸۶	۱/۷۲۷۰	۵/۴	۷/۷	خوانایی	A19
۰/۰۲۷۰	۱/۹۴۲۱	۱/۳۲۳۵	۱/۹۸۲۵	۵/۹	۸/۲۵	حس مکان	A20
۰/۰۲۳۵	۱/۹۴۲۱	۱/۱۵۰۱	۱/۹۸۲۵	۵/۵	۸/۲۵	غناى حسی	A21
۰/۰۲۱۰	۱/۳۹۸۱	۱/۰۲۸۰	۱/۴۲۷۳	۵/۲	۷	توالی تباین و ریتم	A22
۰/۰۲۰۲	۱/۵۶۲۵	۰/۹۸۸۹	۱/۵۹۵۰	۵/۱	۷/۴	امنیت	A23
۰/۰۲۳۵	۲/۲۸۵۶	۱/۱۵۰۱	۲/۳۳۳۲	۵/۵	۸/۹۵	سرزندگی	A24
۰/۰۲۱۸	۱/۷۵۸۳	۱/۰۶۸۰	۱/۷۹۴۹	۵/۳	۷/۸۵	اصالت و هویت	A25

معیارها در روش تاپسیس براساس نسبت فاصله تا «ایده‌آل مثبت» و «ایده‌آل منفی» ارزیابی و رتبه‌بندی می‌شوند. بنابراین در این مرحله با استفاده از فرمول ۱-۸ ایده‌آل‌ها محاسبه شده‌اند. لازم به ذکر است در این پژوهش هم‌معیارها مثبت هستند. در گام بعدی میزان فاصله هر گزینه یا شاخص، به ایده‌آل مثبت و منفی با معیار « d^+ » و « d^- » تعریف شده است. در گام آخر بر اساس فرمول ۱-۹، نسبت فاصله که با «CI» تعریف شده، محاسبه شده است. این مقدار بین صفر و یک است. هرچه این مقدار به یک نزدیک‌تر باشد، مؤلفه‌ی مهم‌تری است. نتایج این بخش در

«جدول ۵» ارائه شده است. در این راستا این طور نتیجه‌گیری می‌شود که مؤلفه‌ی A17، A21، A20، A18، A24 و A1 به ترتیب مهم‌ترین مؤلفه‌ها هستند و کمترین فاصله تا ایده‌آل مثبت را دارند و همچنین A6، A8، A9، A4 و A1 به ترتیب بیشترین فاصله از ایده‌آل منفی را دارند و از اهمیت کمتری برخوردار هستند.

جدول ۵. ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی

cl	d ⁻	d ⁺	مؤلفه	
۰/۰۹۸۳	۰/۱۴۶۴	۱/۳۴۲۲	مبلمان	A1
۰/۱۲۲۰	۰/۱۸۱۹	۱/۳۰۹۱	تناسبات بصری و هندسه	A2
۰/۱۶۵۳	۰/۲۴۵۸	۱/۲۴۱۲	فرم و کالبد	A3
۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۴	۱/۴۸۴۱	انسجام و پیوستگی	A4
۰/۱۹۱۸	۰/۲۸۶۳	۱/۲۰۶۴	خط آسمان/خط زمین	A5
۰/۰۸۵۰	۰/۱۲۶۳	۱/۳۵۸۶	تنوع	A6
۰/۱۷۹۶	۰/۲۶۸۰	۱/۲۲۳۹	تقارن و تعادل	A7
۰/۰۷۳۷	۰/۱۰۹۴	۱/۳۷۴۸	نظم	A8
۰/۰۱۲۲	۰/۰۱۸۱	۱/۸۹/۴۶	وحدت	A9
۰/۲۷۴۸	۰/۴۰۹۳	۱/۰۸۰۱	محصوریت و گشایش مناسب	A10
۰/۳۱۲۲	۰/۴۶۴۸	۱/۰۲۳۸	ایمنی	A11
۰/۱۶۴۹	۰/۲۴۵۱	۱/۲۴۱۲	عناصر شاخص/نماد/نشانه	A12
۰/۵۰۲۱	۰/۷۵۰۳	۰/۷۴۴۲	عناصر طبیعی	A13
۰/۲۳۵۵	۰/۳۴۹۷	۱/۱۳۵۱	تداوم و سلسله	A14
۰/۲۸۷۳	۰/۴۲۷۹	۱/۰۶۱۵	دید و چشم‌انداز	A15
۰/۳۶۵۰	۰/۵۴۴۳	۰/۹۴۶۸	واکنش‌های احساسی و آرامش	A16
۰/۶۶۲۶	۰/۹۹۱۵	۰/۵۰۴۸	حضورپذیری	A17
۰/۷۷۰۳	۰/۱۵۱۸	۰/۳۴۳۵	خاطرات جمعی	A18
۰/۶۰۱۷	۰/۸۹۷۲	۰/۵۹۳۹	خوانایی	A19
۰/۷۷۰۳	۰/۱۵۱۸	۰/۳۴۳۵	حس مکان	A20
۰/۷۶۹۷	۰/۱۴۸۳	۰/۳۴۳۶	غناى حسی	A21
۰/۴۰۴۱	۰/۶۰۱۹	۰/۸۸۷۵	توالی ریتم و تباين	A22
۰/۵۱۴۲	۰/۷۶۵۵	۰/۷۲۳۱	امنیت	A23
۰/۹۹۷۰	۱/۴۹۱۸	۰/۰۰۴۵	سرزندگی	A24
۰/۴۶۱	۰/۹۶۲۹	۰/۵۳۷۳	اصالت و هویت	A25

با توجه به نتایج ارائه شده در «جدول ۶»، مؤلفه‌های «انسجام و پیوستگی»، «وحدت»، «نظم»، «تنوع» و «تناسبات بصری و هندسه» به ترتیب از کمترین اهمیت و مؤلفه‌های «سرزندگی»، «خاطرات جمعی»، «حس مکان»، «غناى

حسی»، «حضورپذیری» و «اصالت و هویت»، به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در زیبایی‌شناسی منظر سبزه میدان شهر قزوین رتبه‌بندی شده‌اند. مؤلفه‌های برتر شناسایی شده در این پژوهش، مربوط به بعد ذهنی می‌باشند. در واقع این مؤلفه‌ها براساس ذهنیت ناظر پایه‌گذاری شده‌اند و حس زیبایی ایجاد شده در ذهن افراد بر بستر ارتباط و آگاهی از عرصه‌ی عمومی میدان شکل می‌گیرد.

جدول ۶. رتبه‌بندی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی

امتیاز	مؤلفه	شمارنده	بعد
۰/۹۹۷۰	سرزندگی	A24	ذهنی
۰/۷۷۰۳	خاطرات جمعی	A18	ذهنی
۰/۷۷۰۳	حس مکان	A20	ذهنی
۰/۷۶۹۷	غناي حسی	A21	ذهنی
۰/۶۶۲۶	حضورپذیری	A17	ذهنی
۰/۶۴۶۱	اصالت و هویت	A25	ذهنی
۰/۶۰۱۷	خوانایی	A19	ذهنی
۰/۵۱۴۲	امنیت	A23	ذهنی
۰/۵۰۲۱	عناصر طبیعی (پوشش گیاهی، آب و ...)	A13	عینی
۰/۴۰۴۱	توالی تباین و ریتم	A22	ذهنی
۰/۳۶۵۰	واکنش‌های احساسی و آرامش	A16	ذهنی
۰/۳۱۲۲	ایمنی	A11	عینی
۰/۲۸۷۳	دید و چشم‌انداز	A15	عینی
۰/۲۷۴۸	محصوریت و گشایش مناسب (دسترسی و...)	A10	عینی
۰/۲۳۵۵	تداوم و سلسله مراتب	A14	عینی
۰/۱۹۱۸	خط آسمان	A5	عینی
۰/۱۷۹۶	تقارن و تعادل	A7	عینی
۰/۱۶۵۳	فرم و کالبد	A3	عینی
۰/۱۶۴۹	عناصر شاخص/نماد/نشانه	A12	عینی
۰/۱۲۲۰	مبلمان شهری	A2	عینی
۰/۰۹۸۳	تناسبات بصری و هندسه	A1	عینی
۰/۰۸۵۰	تنوع	A6	عینی
۰/۰۷۳۷	نظم	A8	عینی
۰/۰۱۲۲	وحدت	A9	عینی
۰/۰۰۱۰	انسجام و پیوستگی	A4	عینی

پس از بررسی تحلیل‌های ارائه شده در بخش یافته‌ها، اینطور نتیجه‌گیری می‌شود که معیارهای ذهنی سنجش زیبایی‌شناسانه منظر سبزه‌میدان قزوین، در نگاه متخصصان حوزه معماری و شهرسازی، در مقایسه با معیارهای عینی از اولویت بالاتری برخوردار هستند. در این راستا و با توجه به تأیید کلیت روند پژوهش توسط پانل دلفی، می‌توان اذعان کرد که توجه به هر دو جنبه‌ی عینی و ذهنی مؤلفه‌ها امری مهم تلقی می‌شود. بنابراین در این پژوهش مجموعه‌ای از مؤلفه‌های ذهنی و عینی توسط پانل دلفی تأیید شده و در جریان قرار گرفته است. به این صورت که در کنار تعریف ذهنی منظر سبزه‌میدان، تعریف کالبدی میدان نیز مورد توجه قرار گرفته است. در نتیجه، زیبایی‌شناسی منظر سبزه‌میدان یک موضوع پیچیده و چند بعدی تلقی می‌شود که تحلیل و ارزیابی آن در هر دو جنبه باید مورد توجه طراحان منظر و برنامه‌ریزان و طراحان شهری قرار گیرد.

۴. بحث

توجه به هر دو جنبه‌ی عینی و ذهنی در شناسایی، تحلیل و ارزیابی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه‌ی منظر شهر لازم است. تحلیل و بررسی مطالعات پیشین با نتایج این پژوهش نشان‌دهنده این موضوع است که در فرآیند ادراک و ارزیابی زیبایی‌شناسانه، سیما و منظر به عنوان واسطه درون و بیرون فضاها‌ی عمومی در اولین مرحله، مستقیماً مورد ارزیابی افراد قرار می‌گیرد و کیفیت عوامل سازنده جداره‌های شهری بخش جدایی‌ناپذیر منظر شهری هستند. بنابراین منظر در شهرها یک مشخصه مهم در ارزیابی کیفیت و زیبایی‌شناسی محیط تلقی می‌شود. این موضوع با نتایج پژوهش حقی، کریمی‌مشاور و زلفی‌گل (۱۳۹۶) و اسمعیلی، چاره‌جو و حوریجانی (۱۳۹۹) هم سو است. ابعاد مختلف و متنوع از جمله کیفیت‌های بصری و ابعاد معنایی محیط مصنوع در منظر و جداره‌های شهری از اهمیت بالایی برخوردار است. در نتیجه ابزار ایده‌آل برای ارزیابی کیفیات زیبایی‌شناختی چشم‌انداز می‌تواند ترکیب ابعاد مختلف و متنوع از جمله کالبدی، عملکردی، ادراکی، معنایی و نیازمند توجه همزمان به وجوه مختلف باشد. این اهم در نتایج پژوهش‌های مهذب‌طلاب، کریمی‌مشاور و سجادزاده (۱۳۹۷)، امین‌زاده (۱۳۸۹) و امین‌زاده‌گوهرریزی، شریفی و فروغی‌فر (۱۳۹۳) نیز تأیید شده است.

این پژوهش از نگاهی جامع و کاملی به مؤلفه‌های تأثیرگذار در مفهوم زیبایی‌شناسانه منظر سبزه میدان شهر قزوین برخوردار است که مبتنی بر چارچوب مفهومی، متشکل از ۲۵ مؤلفه تدوین، ارزیابی و تحلیل شده است. در این راستا نوآوری پژوهش حاضر جامع بودن مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه در شهر قزوین است که در سایر پژوهش‌ها، این موضوع به صورت جزئی یا تک بعدی بررسی شده است. به عنوان نمونه، می‌توان به قائم‌پناه، مولوی، امیدواریان (۱۴۰۲) و منتظرالحجه و همکاران (۱۳۹۷) به عنوان پژوهش‌هایی مبتنی بر بعد صرفاً کالبدی و هلنگ و همکاران (۲۰۲۲) و نامی، بمانیان و انصاری (۱۳۹۴) به عنوان پژوهش‌هایی مبتنی بر بعد صرفاً ذهنی اشاره کرد. این پژوهش را می‌توان از لحاظ به‌کارگیری روش تحقیق مناسب، تأکید بر مؤلفه‌های شاخص ابعاد عینی و ذهنی در زیبایی‌شناسی منظر و روند ارزیابی آن به مثابه رویکردی نو در این مقوله تلقی کرد.

۵. نتیجه گیری

منظر شهری عرصه‌ی ملموس ارتباطی انسان با پدیده شهر است. در تعامل بین انسان و شهر، منظر بصری، اجزا و عناصر محیط را به نمایش می‌گذارد. بنابراین منظر در ابتدا یک مفهوم عینی است که به وسیله‌ی عوامل فیزیکی و ویژگی‌های ملموس محیط ظهور و بروز می‌یابد و در ادامه مجموعه‌ای از محرک‌های محیطی که در ادراک انسان ریشه دارند و براساس لایه‌های فرهنگی و اجتماعی فرد و جامعه پایه‌گذاری شده‌اند، در این فرآیند تأثیر می‌گذارند. در نتیجه منظر شهر یک مفهوم عینی و ذهنی است که ارزش‌های تصویری و ذهنی شهر را در معرض نمایش و ادراک قرار داده و زمینه و بستر تجربیات زیبایی‌شناسانه از محیط را فراهم می‌کند و نشان دهنده این موضوع است که تمرکز خاصی بر وجوه ذهنی یا ادراکی و کالبدی یا بصری وجود ندارد؛ در واقع زیبایی‌شناسی منظر را می‌توان به‌وسیله فاکتورهای متنوع در ابعاد عینی و ذهنی تعریف کرد. در این پژوهش با هدف ارزیابی زیبایی‌شناسانه منظر سبزه میدان شهر قزوین، مؤلفه‌های تأثیرگذار در زیبایی‌شناسی به وسیله‌ی روش تاپسیس رتبه‌بندی شده‌اند.

توانایی این فضا در جذب افراد در گروه‌های سنی و جنسیتی مختلف، تنوع عملکردی و فعالیتی محیط را ایجاد می‌کند. در این بستر با استفاده از اهرم‌های کنترل اجتماعی، تعاملات اجتماعی و حضور پذیری، حس تعلق به مکان افراد پایه‌گذاری می‌شود. تجربه ویژگی‌های ملموس از طریق حواس مختلف، خاطرات جمعی حاصل از حضور پذیری در فضا و خلق تجربیات گوناگون، در ارتقاء نگاه زیبایی‌شناسانه به کیفیات محیطی سبزه‌میدان شهر قزوین تأثیرگذار است و هویت و اصالت محیط را زمینه‌سازی می‌کند. در نتیجه براساس کیفیات محیطی مطلوب و زیباشناسانه به عنوان یک فضای زیبا و جذاب تعریف شده‌است.

نگاه زیبایی‌شناسانه منظر سبزه میدان شهر قزوین پیچیده و متشکل از عوامل متعدد و گوناگون است. بنابراین همواره هر دو بعد ذهنی و عینی و مؤلفه‌های مربوطه در بررسی زیبایی‌شناسی منظر سبزه میدان شهر قزوین، موثر هستند و در فرآیند ادراک و ارزیابی محیطی به صورت مکمل یکدیگر عمل می‌کنند. در نهایت موارد ذیل به عنوان پیشنهاد برای تحقیقات آتی برای پژوهشگران، طراحان منظر و مسولان شهری ارائه می‌شود:

- در زمینه‌ی طراحی و ارزیابی منظر شهری به هر دو جنبه‌ی ذهنی و عینی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی توجه توامان شود.
- با توجه به کمبود موارد مشابه در زمینه‌ی ارزیابی زیبایی‌شناسانه‌ی مناظر شهری، پژوهش‌های کاربردی در این حوزه با رویکردهای مختلف خبره محور و مردم محور انجام پذیرد تا نتایج آن راهنمایی برای مسولان و طراحان شهری باشد.
- نظر به نتایج بدست آمده از این پژوهش، پیشنهاد می‌گردد مؤلفه‌های «انسجام و پیوستگی»، «وحدت»، «نظم»، «تنوع» و «تناسبات بصری و هندسه» در ارتباط با ارزیابی و بهسازی نمونه موردی مذکور (سبزه‌میدان قزوین) نیازمند توجه بیشتر هستند تا ارتقای کیفیت منظر میدان باعث اثرگذاری بیشتر بر فضای شهری شود.

کتاب‌نامه

۱. اسمعیلی، ف.، چاره جو، ف.، و حوریجانی، ن. (۱۳۹۹). تحلیل و ارزیابی جداره‌های شهری با تأکید بر زیبایی‌شناسی بصری، با استفاده از روش شبکه‌بندی (نمونه موردی: خیابان انقلاب سنج). *باغ نظر*، ۱۷ (۸۲)، ۶۸-۷۸.
۲. امین‌زاده، ب. (۱۳۸۹). ارزیابی زیبایی و هویت مکان. *هویت شهر*، ۴ (۷)، ۳-۱۴.
۳. امین‌زاده گوهرریزی، ب.، شریفی، م.، و فروغی‌فر، م. (۱۳۹۳). مقایسه ادراک زیبایی منظر شهری از نظر متخصصان و کاربران مطالعه موردی: میدان عدل خمینی، مشهد. *فصلنامه مطالعات شهری*، ۳ (۱۰)، ۷۳-۸۰.
۴. امین‌زاده، ب. (۱۳۹۴). *ارزش‌ها در طراحی منظر شهری، پایداری، زیبایی و هویت*. تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۵. ایروانی، م.، و خداپناهی، م. ر. (۱۳۷۱). *روانشناسی احساس و ادراک*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۶. آقابزرگ، ن.، و متدین، ح. (۱۳۹۳). زیبایی‌شناسی میدان ایرانی - تحلیل کالبدی میدان‌های تاریخی ایران. *منظر*، ۶ (۲۶)، ۱۸-۲۳.
۷. آل‌هاشمی، آ.، و منصوری، س. ا. (۱۳۹۶). منظر؛ مفهومی در حال تغییر (نگاهی به سیر تحول مفهوم منظر از زسانس تاکنون). *باغ نظر*، ۱۴ (۵۷)، ۳۳-۴۴.
۸. آیوازیان، س. (۱۳۸۱). زیبایی‌شناسی و نقد آن در خواستگاه معماری. *مجله هنرهای زیبا*، ۱۲، ۶۴-۶۹.
۹. بهزادپور، م. (۱۳۹۹). *مکان و لامکان*. تهران: انتشارات طحان.
۱۰. پاکزاد، ج. (۱۳۹۱). *مبانی نظری و فرایند طراحی شهری*. تهران: انتشارات شهیدی.
۱۱. توپچی خسروشاهی، م.، تقفی اصل، آ.، ستارزاده، د.، و ستاری ساربانقلی، ح. (۱۴۰۰). ارزیابی تحقق‌پذیری شاخص‌های کیفیت فضاهای عمومی شهری بر مبنای دیدگاه کرمونا (مطالعه موردی: شهر تبریز). *جغرافیا و توسعه فضای شهری*، ۱ (۲)، ۱۷۹-۱۹۶.
۱۲. جعفری‌ها، ر. (۱۳۹۶). *زیبایی‌شناسی منظر شهری، با تکیه بر آراء اندیشمندان اسلامی (مبانی)*. قزوین: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین.
۱۳. حقی، م.، کریمی‌مشاور، م.، و زلفی‌گل، س. (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت منظر فضاهای عمومی شهری، (مطالعه موردی: میدان امام شهر همدان). *محیط‌شناسی*، ۳ (۳)، ۵۴۱-۵۲۹.
۱۴. حقیریان، ش.، سجادزاده، ح.، و کریمی‌مشاور، م. (۱۳۹۵). اولویت بصری میدان‌ها شهری از منظر کاربران (نمونه موردی: میدان‌های شهر همدان). *آمایش محیط*، ۹ (۳۵)، ۲۳-۴۲.
۱۵. ریخته‌گران، م. (۱۳۸۴). *هنر از دیدگاه مارتین هیدگر*. تهران: فرهنگستان هنر.
۱۶. شعبان‌جولای، ا.، و زندیه، م. (۱۳۹۴). ارزیابی نقش منظر شهری در امنیت شهروندان (مطالعه موردی: شهر قزوین). *باغ نظر*، ۱۲ (۳۲)، ۹۱-۱۰۲.
۱۷. فتاحی، بمانیان، و صارمی. (۱۴۰۰). ارزیابی مفاهیم زیبایی‌شناسی و منظر شهری در انعطاف‌پذیری مجتمع‌های مسکونی. *فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۳ (۲)، ۴۹۰-۵۰۵.

۱۸. قائم پناه، ن.، مولوی، ا.، و امیدواریان، م. (۱۴۰۲). بازشناسی شاخص های عینی - کالبدی در زیبایی شناسی جداره شهری با اولویت بندی ادراکات فردی (مورد پژوهی: پیاده راه ارم شهر قم). *فصلنامه برنامه ریزی توسعه شهری و منطقه ای*، ۸(۲۶)، ۸۷-۱۱۶.
۱۹. قره بگلو، م.، نژاد ابراهیمی، ا.، و جاویدمه، م. (۱۳۹۵). شناسایی معیارهای طراحی منظر شهری با رویکرد پاسخ دهی محیطی (نمونه موردی: سرای محله جمالزاده). *نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر*، ۱۰۳-۱۱۷.
۲۰. کریمی، م. (۱۳۸۹). زیبایی برج از نگاه شهروندان؛ بررسی رویکرد زیبایی شناسانه شهروندان تهرانی به ساختمان های بلند. *منظر*، ۱۱، ۵۶-۶۱.
۲۱. کریمی، م. (۱۳۹۹). بازشناخت ابعاد عینی و ذهنی زیبایی شناسی معماری اسلامی در دوران معاصر. *مطالعات هنر اسلام*، ۱۶(۳۷)، ۲۴۵-۲۶۲.
۲۲. کریمی مشاور، م. (۱۳۹۲). رویکردها و روش ها در زیبایی شناسی شهری. *باغ نظر*، ۱۰(۳۴)، ۴۷-۵۶.
۲۳. گلکار، ک. (۱۳۸۷). محیط بصری شهری؛ سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار. *فصلنامه علوم محیطی*، ۵(۴)، ۹۵-۱۱۴.
۲۴. منتظر الحجه، م.، نوکار، ب.، شریف نژاد، م.، و فتوحی، ز. (۱۳۹۷). سنجش شاخص های کالبدی مؤثر بر مؤلفه زیبایی شناسی در توسعه های شهری معاصر (مطالعه موردی: نواحی آماده سازی شده در شهر یزد). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۸(۲۹)، ۵۸-۴۵.
۲۵. منوری، م.، دارایی، س.، زادمهدی، ج. (۱۳۹۷). *ارزیابی اثرات دیداری و منظر*. تهران: تالاب.
۲۶. موسوی رکنی، س. (۱۳۹۴). نقد و بررسی عینیت زیبایی شناختی از منظر فرانک سیبلی. *فصلنامه کیمیای هنر*، ۵۳-۵۴۱.
۲۷. مهذب طلب، م.، کریمی مشاور، م.، و سجادزاده، ح. (۱۳۹۷). نگرش ها در زیبایی شناسی منظر شهری. *فصلنامه برنامه ریزی توسعه شهری و منطقه ای*، ۳(۶)، ۱۱۱-۸۱.
۲۸. نامی، م.، بمانیان م و انصاری، م. (۱۳۹۴، دی). زیبایی شناسی و ادراک در منظر شهری. *کنفرانس ملی مهندسی معماری، عمران و توسعه شهری*.
۲۹. نقی زاده، م.، ثقه الاسلامی، ع.، و بشیری، س. (۱۳۹۲). فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی شناختی ایرانی - اسلامی (نمونه موردی: میدان وحدت اسلامی تهران). *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۱۱، ۵۱-۴۱.
۳۰. وحدت، س.، سجادزاده، ح.، و کریمی مشاور، م. (۱۳۹۵). تبیین ابعاد مؤثر بر منظر خیابان به منظور ارتقای خوانش منظر فضاها شهری؛ مطالعه موردی: خیابان های بافت مرکزی شهر همدان. *فصلنامه مدیریت شهری*، ۱۷-۳۶.
۳۱. یوسفیان، ج. (۱۳۷۹). نگاهی به مفهوم زیبایی شناسی. *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز*، ۱۳۸-۱۴۲.

32. Abdulhussain, L., Abdulhussain, K., & Hameed Haddad, A. (2023). Rhythm Phenomenology in Architecture and Building Design. *International Journal of Construction Supply Chain Management*, 13(1), 17-36

33. Antrop, M. (2006). Sustainable landscape contradiction, fiction or Utopia ?. *Landscape and Urban Planning*, 75, 187-197.

34. Atashinbar, M. (2009). Continuity of identity in the urban landscape. *Bagh-e Nazar*, 45-56.
35. Bentley, I. (1985). *Responsive Environments*. Architectural Drawing.
36. Clay, G., & Smith, R. (2004). Assessing the validity and reliability of descriptor variables used in scenic analysis. *Landscape and Urban Planning*, 66-239.
37. Golivets, M. (2011). Value of Forest Landscape. Swedish University of Agricultural Sciences.
38. Thurstain -Gowdwin, M., & Batty, M. (2001). The Sustainable Town Center. *Planning for a Sustainable Future*. London: Routledge
39. Hong, X.; Zhang, W.; Chu, Y.; Zhu, W. Study on Subjective Evaluation of Acoustic Environment in Urban Open Space Based on "Effective Characteristics". *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19, 9231.
40. Ipek, F. (2022). On Atmosphere as a Visual Phenomenon in Architectural Aesthetic .H. R Husain *HERITAGE AND THE CITY: Values and Beyond* 1-11 .Istanbul: Cinius Yayanlari.
41. Jafariha R., Ansari M., & Bemanian M. (2018). Landscape Perception Indicators Based on Islamic Aesthetics (Case Study: Three Instances in Qazvin, Iran). *Naqshejahan*; 7 (4), 11-29.
42. Jafariha, R., Daneshkar Arasteh, M., Pournali, B., & Moulaii, M. (2022). The aesthetical perception of residences in the north and south of the city regarding residential building Facades. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 12(1), 5-18.
43. Lang, J. (1987). *Creating Architecture Theory; the Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. Van Nostrand Reinhold.
44. Liu, M., & Schroth, O. (2019). Assessment of aesthetic preferences in relation to vegetation-created enclosure in Chinese Urban Parks: A Case Study of Shenzhen Litchi Park. *Sustainability*, 11, 1809.
45. Lothian, A. (1999). Landscape and the philosophy of aesthetic: is landscape quality inherent in the landscape or in the eye of the bachelor. *Landscape and urban planning*, 180-198.
46. Mao, Q., Hu, C., Guo, Q., Li, Y., Liu, M. (2023). How does vegetation landscape structure of urban green spaces affect cultural ecosystem services at multiscale: Based on PLS-SEM model. *Forests*, 14, 1401.
47. Mundher, R., Shamsul A. B., Suhardi M., Mohd J. M. Y., Ammar A., Azlizam A., & Hangyu G. (2022). Aesthetic quality assessment of landscapes as a model for urban forest areas: A systematic literature review. *Forests* 13, (7), 991.
48. Nasar, J. (2011). Environmental Psychology and Urban Design. *Companion to Urban Design*. London: Routledge.
49. Nijhuis, S., Lammeren, V., & Hoeven, F.V. (2011). *Exploring the Visual Landscape. Advances in Physiognomic Landscape Research in the Netherlands*. IOS press.
50. Ralph, R. (1976). *On Identity of Place*. London. Pion Press.
51. Sakhaei, H., Gu, N., & Looha, M.A. (2023). Assessing the association between subjective evaluation of space qualities and physiological responses through cinematic environments' emotion-eliciting stimuli. *Front. Psychol*, 13:1012758.
52. Salahi, S., & Moztarzadeh, H. (2023). Providing design solution of urban facade based on the aesthetics principles of colors, case study: Afifabad Street, Shiraz. *Space Ontology International Journal*, 12(1), 61-76.
53. Skrivanova, Z., & Kalivoda, O. (2010). Perception and assessment of landscape aesthetic values in the Czech-Republic – a literature review. *Journal of Landscape Studies*, 3, 211-220.
54. Tibbalds, F. (2000). Making People-friendly towns; improving the public environment towns and cities. USA: Taylor & Francis.
55. Wang, S., & Gu, K. (2020). Pingyao: The historic urban landscape and planning for heritage-led urban changes. *Cities*, 97, 102489.